

**MEVLÂNÂ
ARAŞTIRMALARI**

-2-

Mevlânâ Araştırmaları -2

Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

*Dr. Nazif Öztürk, Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç,
Doç. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu*

Redaktör: Dr. Bilal Çakıcı

*Akçağ Yayınları: 917
Araştırma-İnceleme: 62*

ISBN 978-975-338-915-0

© Bu kitabın bütün hakları Akçağ AŞ'ye aittir.

*Kitabın içeriđi ile ilgili
tüm hukukî sorumluluk editöre aittir.*

*Kapak: Emin Bebek
Sayfa Düzeni: Akçağ Dizgi Ünitesi
Baskı: Erek Matbaası - 342 31 01
1. Baskı / Ankara 2008*

*Akçağ Basım Yayım Pazarlama AŞ
Tuna Cad. Nu.: 8/1 Kızılay / Ankara
tel. (312) 432 17 98 - 433 86 51
Belgegeçer: 432 28 52*

*www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr*

FÜTÜVVET, AHİLİK ve MEVLÂNÂ

Fahrettin Coşguner*

تو برای وصل کردن آمدی یا برای فصل کردن آمدی¹

Sen birleştirmek için mi geldin, yoksa ayırmak için mi?

Fütüvvet

Arapçada yiğitlik, gençlik, cömertlik ve kahramanlık anlamlarına gelen fütüvvet mastarının tekil ismi olan 'fetâ' kelimesi delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek ve iyi huylu kişi demektir. Fütüvvetin doğuşu Hz. Ali'ye kadar dayanır. Fütüvvet ehli, Hadis olarak nakledilen لا فتى الا على *Ali'den başka fetâ/yiğit yoktur*, sözünü kendilerine delil yapmışlardır. Bu oluşumu teşkilatlandırıp yayılması için büyük çabalar sarf eden kişi Abbâsî halifesi Nâsır İdîllah'tır (1180-1225). Fütüvvet teşkilatının Anadolu'da oluşmasını sağlayan ise Şeyh Evhadüddin Kirmânî'dir. Kirmânî; Abbâsî Halifesi en-Nâsır tarafından Fütüvvet anlayışını yaymak için bu bölgeye gönderilen Türk asıllı² bir tarikat şeyhidir.³ Fütüvvet teşkilatının manevî boyutunun gelişmesinde asıl mimar, Evhadüddin'in bağlı bulunduğu, aynı zamanda Suhreverdî tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Şihâbüddin Ebû Hafs Ömer bin Abdullah es-Suhreverdî'dir (ö. 562/1166).⁴ Kirmânî, Suhreverdî tarikatına bağlı olmakla birlikte ortaya koyduğu birtakım farklı uygulamalar nedeniyle Anadolu'da Evhadiyye adıyla başka bir tarikatın öncüsü olarak bilinmekte-

* Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, fcosguner@hotmail.com.

¹ Mevlânâ, Mesnevî, II/1741.

² Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTK, 2. baskı, Ankara, 1997, s. 50.

³ Fahrettin, Coşguner; Anadolu'da Ahilikle Birlikte Gelişen İlk Kadın Kuruluşu Bâciyân-ı Rum (Anadolu Kadınları Teşkilatı), II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı, 17-18 Eylül 2004, s. 126.

⁴ Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 18-20.

dir.⁵ Kirmânî pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan onun yerine geçen ve görevini devam ettiren 17 kişinin ismi *Menâkib-i Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî*'de geçmektedir.⁶ Fahrüddin-i Irâkî (ö. 688/1289), Evhadî-i Merâğî, *Zâdu'l-musâfirîn*'in yazarı Seyyid Huseynî⁷ ve aynı zamanda Evhadüddin'in damadı olan Ahi Evran Şeyh Nâsirüddin Mahmûd el-Hoyî⁸ onun yetiştirdiği meşhur talebelerdendir. Bilim adamlarınca Evhadüddin'in Bağdat'ta 3 Şaban 635/21 Mart 1237'de vefat ettiği kaydedilmektedir.⁹ Bununla birlikte Konya Musalla Mezarlığı'nda Şücaeddin türbesinin güneybatısında bir kabri bulunmaktadır ve bu kabir Vakıflar Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Evliya Çelebi ise mezarının Kayseri'de olduğunu söylemektedir.¹⁰

Ahilik

Ahilik, Arapçada 'kardeşim' anlamındaki 'ahi' sözcüğünden türemiştir. Bunun Türkçede eli açık, cömert anlamına gelen 'akı' kelimesinden gelmiş olabileceği de iddia edilmektedir.¹¹ Ahiliğin tasavvufi kökeni fütüvvete dayanmakla birlikte bu oluşum, Anadolu'da şehir, kasaba hatta köylere kadar gelişip teşkilatlanmış olan esnaf ve sanatkarlar birliğine dönüşmüştür. Bu teşkilatın kurucusu Ahi Evran Şeyh Nâsirüddin Mahmûd el-Hoyî'dir. Ahi Evran Anadolu'da fütüvveti yaymakla görevli olan Şeyh Evhadüddin'in damadı ve halifesidir. Fütüvveti devam ettirerek ahilik teşkilatının kuruculuğunu yapan Ahi Evran 1205 yılında Sadrüddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak'ın delaletiyle Evhadüddin ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile birlikte Anadolu'ya gelmişlerdir. Ahi Evran 1206 yılında Kayseri'ye yerleşmiş, burada deri işiyle uğraşmış ve bu işin piri olarak kabul edilmiştir.¹²

⁵ Bu tarikat hakkında bkz. Fahrettin Coşguner, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî'nin Menkabeleri (İnceleme-Çeviri), Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994; Mikail Bayram, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı, Konya, 1993.

⁶ Bedi'üzzamân Furûzanfer, Menâkib-i Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî Mukaddimesi, Tahran 1347hş./1969m., s. 44-46.

⁷ Devletşâh, Tezkire-i Devletşâh, çev. Necati Lugal, MEB. Yay., Ankara, 1963, c. I, s. 344; Sa'îd Neffisî, Târih-i Nazm-u Nesr der-İrân ve der-Zebân-i Fârisî, Tahran 1363hş./1984m., c. I, s. 173.

⁸ Mikail Bayram, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı, s. 85-98.

⁹ Bedi'üzzamân Furûzanfer, Menâkib-i Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî Mukaddimesi, s. 35.

¹⁰ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, c. III, s. 179, 186.

¹¹ Tahsin Yazıcı, Âriflerin Menkabeleri Çevirisinin Açıklamalar Bölümü, Hürriyet Yay., İstanbul, 1973, c. I, s. 514; Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. IX.

¹² Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 50.

Ahiliğin töre ve törenlerini, örgüte giriş kurallarını içine alan eserlere *Fütüvvetnâme* ismi verilmiştir.¹³ Ahi Evran'ın hanımı ve Evhadüddin'in kızı olan Fatma Bacı da ahi hanımlarıyla birlikte ahiliğin kadın kuruluşu olan Bâciyân-ı Rum'u (Anadolu Kadınları Teşkilatı) kurmuş ve bu teşkilat çok önemli işler başarmıştır.¹⁴ Günümüzde esnaf ve sanatkârlar odası, İç Anadolu'da özellikle Çankırı yöresindeki *Yaran Teşkilatı* Ahilik geleneği ve anlayışını devam ettirmektedirler.

Fütüvvet ve Ahilikle Mevlânâ ve Mevlevîliğin Ortak Yönleri

Aynı bölgelerde ve yakın tarihlerde ortaya çıkan bu iki yol ve anlayışın birçok ortak yönleri ve birbirine yakın özellikleri vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

1- Semâ Geleneği

Semâ âdeti Mevlânâ'dan önce de vardır. Evhadüddin Kirmânî her vesileyle semâ yapmıştır, onun yolundan giden Fahrüddin-i Irâkî ve Evhadüddin'den önce yaşamış olan Ahmed-i Gazzâlî'nin (ö. 520/1126) de semâ'ya çok düşkün oldukları söylenmektedir. Mevlânâ'nın (604-672/1207-1273) büyük saygı gösterdiği iki büyük sûfî şair; Senâî (ö. 521/1127) ve Attâr (ö. 624/1226) da semâ yapmıştır. Bunlardan başka Meccüddin Bağdâdî (ö. 616/1219) ve Sa'düddin Hamavî (ö. 650/1253) meclislerinde semâ yapmışlardır.¹⁵ Evhadüddin'e göre semâ; insanı Allah'a yaklaştıran ve sırlara götüren bir araçtır. Ancak herkes semâ'nın sırrını bilmez. Semâ riyasızca, içten gelen bir coşku ve zevk ile yapılmalıdır. Onun geleneğinde ellerinde mumlar taşıyan şahitler, semâ ve müzik birbirini tamamlar.¹⁶

2- Semâ Sırasında Rubâiler ve Şiirler Söylemek

Semâ sırasında rubâi ve şiir okumak Evhadüddin'in adettir. Hatta rubâilerinin çoğu bu esnada söylediği *Menâkıb* kitabında belirtilmektedir. Mevlânâ da kendinden önceki şeyhlerin âdetlerine uyararak semâ esnasında rubâiler söylemiştir.¹⁷

¹³ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 1.

¹⁴ Fahrettin Coşguner; *Anadolu'da Ahilikle Birlikte Gelişen İlk Kadın Kuruluşu Bâciyân-ı Rum (Anadolu Kadınları Teşkilatı)*; Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*, Damla Ofset, Konya, 1994.

¹⁵ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, Konya, t.y., s. 57.

¹⁶ Evhadüddin-i Kirmânî, *Rubâiler*, çev.: Mehmet Kanar, İnsan Yay., İstanbul, 1999, s. 25-26.

¹⁷ Abdülhuseyn Zerrînkûb, *Pelle Pelle tâ Makâlât-i Hudâ*, İlmî Yay., Tahran, 1377hş., s. 247.

3-Mesnevî’de Fütüvvet ve Ahilikle İlgili Kelimeler

Mevlânâ “*Mânâ ehliyle düş, kalk ki hem atâ ve ihsan elde edesin, hem de fetâ olasın*”¹⁸ diyerek fütüvvet ehline övgüde bulunmaktadır. Bu beyiti esas alan Yusuf Küçükdağ Fütüvvet ve Ahiliğin Mevlevîler ve Anadolu’daki diğer tasavvufî guruplarla olan ilişkileri hakkında birçok bilgiyi biraraya toplamıştır.¹⁹

Mevlânâ Mesnevî’nin başında üstün sıfatlarla övgüde bulunduğu Hüsameddin’den “Ahi Türk” diye bahsetmektedir.²⁰

4-Tarikat Usûl ve Âdâbındaki Benzerlikler

Gölpınarlı’ya göre; Mevlânâ tamamen yepyeni birtakım tarikat esasları ortaya koymamıştır. “*Semâ meşki, çark atmak, direk tutmak, İsm-i Celal çekmeye izin vermek, çile çıkarmak, on sekiz gün hizmete koşmak, meydan töreni, gibi usûller hep sonradan konmuştur ve Fütüvvet ehlinin, Kalenderîlerin yani Melâmetîlerin törenlerinden alınmadır.*”²¹ Tarikat usûl ve esasları olarak sürdürülen uygulamalar genelde ortak özelliklere sahiptir.

5-Şems-i Tebrîzî ile Evhadüddin’in Görüşmeleri

Şems-i Tebrîzî’nin *Makâlât*’ında Fütüvvetle ilgili şu sözler geçmektedir: “*Fütüvvetin tarihi konusunda; Adem zamanında nasıldı, İbrahim zamanında nasıldı, Emîrü’l-Mü’minîn Ali zamanında nasıldı diye herkes kendi çapında birşeyler söylüyordu. Sıra bana geldiğinde bir çok ısrar etmelerine rağmen bir şey söylemedim...*”²² Buradan Şems’in fütüvveti çok iyi bildiği ve bu konuda görüş sahibi olduğu anlaşılmaktadır. “*Şems’in ‘Zerdûz/altın işlemecisi*”²³ diye anılması, bir sanat sahibi olup onlardan bir bölüğe mensup olması göz önüne alındığında onun Fütüvvet erbabından olduğu ve ahilik makamına ulaştığı da söylenebilir. Fütüvvet ehliyle daima müsbet münasebetleri olmuştur.”²⁴ Şemsî Tebrîzî, Evhadüddin’in tasavvuf hurkasını devraldığı Rükneddin Sücâsî’nin (ö. 607/1210) müritlerindedir ve ona intisap

¹⁸ Mevlânâ, Mesnevî, I/712.

¹⁹ Yusuf Küçükdağ, Türk Tasavvuf Araştırmaları, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, s. 1-62.

²⁰ Mevlânâ, Mesnevî-i Ma’nevî (I-III), hzl.: Adnan Karaismaioğlu-Derya Örs, Akçağ Yay., Ankara, 2007, c. I, s. 20.

²¹ Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s. 155.

²² Şemseddin Muhammed-i Tebrîzî, Makâlât-i Şems-i Tebrîzî, hzl. Muhammed Ali Muvahhid, İntişârât-i Hârezmî, 2. baskı, Tahran, 1377 hş., s. 166-167.

²³ Devletşâh, Tezkire-i Devletşâh, c. I, s. 305.

²⁴ Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi, İnkılap Yay., 7. baskı, İstanbul, 1999, s. 65-66.

etmiştir.²⁵ Evhadüddin şeyhi Rükneddin Sücâsî'nin kızıyla evlenmiş ve onun yerine geçmiştir. Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere Şems ve Evhadüddin'in yetiştikleri ve manevî olarak beslendikleri ortamlar aynıdır.

Evhadüddin'in Şems-i Tebrîzî ile olan görüşmesi *Menakıbu'l-Arifin*'de şöyle geçmektedir: "Bağdat'ta görüşmüşler, Şems onu bir nevi imtihan etmiş, imtihan sonunda Evhadüddin Şems'in müridi olmayı talep etmiş, ancak Şems kendisine mürit değil şeyh aradığını söyleyerek onu reddetmiştir."²⁶ Yine bir rivayete göre; "Bağdat'ta Şems Evhadüddin'e rastlamış ve ne işle meşgul olduğunu sormuş. Evhadüddin de ayı leğendeki suda seyrettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Şems ona; "boynunda çiban yoksa başını kaldırıp ayı gökte izle" diye karşılık vermiştir."²⁷ Bedi'üzzamân Furûzanfer gibi birtakım bilim adamları da Şems ile Evhadüddin'in buluşmalarını ve aralarında geçen konuşmaları Eflakî'nin eserinden kaynak almışlardır.²⁸

Şems-i Tebrîzî'nin *Makâlât*'ında övgüyle adından bahsedilen Kâmil-i Tebrîzî²⁹ de sonradan Evhadüddin'in müritlerinden olmuştur.³⁰ Bu kişinin büyük bir zat olduğu ve bizzat kendisinin de Pîr Muhammed gibi müritlerinin bulunduğu *Makâlât*'ta anlatılmaktadır.³¹

6- Mevlânâ ile Evhadüddin'in Görüşmeleri

Mevlânâ'nın Evhadüddin ile görüşmesi konusunda farklı görüşler vardır. Evhadüddin, Muhyiddin-i Arabî ve Şemseddin Tebrîzî ile çağdaştır ve bunlarla görüşmüştür.³² Muhyiddin-i Arabî Evhadüddin'in Konya'ya gelip kendi evinde sohbet ve irşatta bulunduğunu belirtmiştir.³³ Yine Sipehsâlâr; Muhyiddin-i Arabî, Sa'deddin el-Hamevî, Osman er-Rûmî, Sadreddin el-

²⁵ Devletşâh, Tezkire-i Devletşâh, c. I, s. 306-307; Nefahâtü'l-üns, s. 866; Şems-i Tebrîzî, Makâlât, çev. Mehmet Nuri Gencosmanoğlu, Ataç Yay., İstanbul, 2006, s. 14; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, c. I, s. 361; Bedi'üzzamân Furûzanfer, Menâkib-i Evhadüddin Kirmânî Mukaddimesi, s. 17.

²⁶ Şemseddin Ahmed el-Eflakî el-Ârifî, Menâkıbu'l-Ârifin, Yayınlayan; Tahsin Yazıcı, Encümen-i Tarih-i Türk Yay., 2. baskı, Ankara, 1980, c. II, s. 616-617.

²⁷ Şemseddin Ahmed el-Eflakî el-Ârifî, Menâkıbu'l-Ârifin, c. I, s. 439-440.

²⁸ Bedi'üzzamân Furûzanfer, Şerh-i Zindegânî-yi Mevlevî, İntişârât-i Tîrgân, 2. baskı, Tahran, 1383hş. s. 69-71; B. Furûzanfer, Mevlânâ Celâleddin, çev. Feridun Nafiz Uzluk, MEB. Yay., İstanbul, 1997, s. 170-175.

²⁹ Şemseddin Muhammed-i Tebrîzî, Makâlât-i Şems-i Tebrîzî, hzl. Muhammed Ali Muvahhid, İntişârât-i Hârezmî, 2. baskı, Tahran, 1377hş., s. 85, 317,318.

³⁰ Fahrettin Coşguner, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî'nin Menkibeleri (İnceleme-Çeviri), s. 150-151.

³¹ Şems-i Tebrîzî, Makâlât, s. 11-12, 494.

³² Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi, s. 237; Muhyiddin-i Arabî ile olan görüşmesi Menâkib'in 27. Hikayesinde geçmektedir (s. 75-77); Şemsî Tebrîzî ile olan görüşmeleri ise Eflakî'nin Menâkıbu'l-Arifin adlı eserinde geçmektedir (c. I, s. 439-440).

³³ Nûreddin Abdurrahmân-i Câmî, Nefahâtü'l-üns min Hazreti'l-Kuds, haz. Mahmûd 'Âbidî, İntişârât-i İttilâ'ât, Tahran, 1375hş., s. 381.

Konevî, Evhadüddin ve Mevlânâ'nın Şam'da görüşüklerini ve aralarında anlatılması uzun süren gerçekleri birbirlerine anlattıklarını söyleyerek Evhadüddin'den, muvahhid, mudakkik, olgun arif ve ilâhi fakir olarak bahseder.³⁴ Evhadüddin'in yolundan giden Fahrüddin-i Irâkî de Konya'ya geleerek Mevlânâ ile dostluk kurmuştur.³⁵ Son dönem Mevlevîlerinden ve şair Asaf Halet Çelebi de Mevlânâ'nın babasıyla birlikte Evhadüddin Kirmânî'yi ziyaret ettiği sonucuna varmıştır.³⁶

*Menâkıbu'l-Ârifn'*de: “Bir gün Mevlânâ'nın hizmetinde Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî'nin hikâyesini anlattılar ve “Güzelleri severdi, fakat iffet ve ismet sahibi idi, onlara bir şey yapmazdı,” dediler. Mevlânâ “Keşke yapsaydı ve geçseydi” diye buyurdu.”³⁷ şeklinde bir rivayet vardır.

Evhadüddin'e göre şahit; manada güzel olan, huyu da güzel olması gereken kişidir. Şahidin yüzü Tanrı'nın lütfunun bir aynasıdır. Bu yüzden şahide şehvetle bakılamayacağını şu rubaisiyle dile getirir:

در تو که به دیده صفا می نگریم نی از بی شهوت و هوا می نگریم
دیدار خوست آینه لطف خداست ما در تو بدان لطف خدا می نگریم

*Sana safa gözüyle bakarken şehvet ve heva hevesimizle bakmıyoruz. Senin güzel yüzün Tanrı'nın lütfunun aynası olduğu için, Tanrı'nın lütfuyla sana bakıyoruz.*³⁸ Yunus Emre'nin “Elif okudum ötürü, pazar eyledim götürü, yaratılanı severim Yaradan'dan ötürü.”³⁹ sözü de bu anlayışla örtüşmektedir.

Mevlânâ'nın Evhadüddin hakkındaki düşünceleri konusunda Fuat Köprülü şu ifadelere yer vermiştir: “Evhadüddin hakkında Mevlânâ büyük bir hürmet beslerdi. Nefahât'in sahibi; Şeyh Ahmed Gazzâlî, Evhadüddin Kirmânî, Fahrüddin Irâkî gibi büyük mutasavvıfların hüsn-i zâhirîye meclub olmalarını şu suretle tevil ve izah etmektedir: Ekâbirden bazı cemaat ki cemâl-i mezâhir-i sûrî ve hissê mütalaasına iştilgal göstermişlerdir. Hüsn-i zan belki sıdk-i itikat evlâdır ki onların ol mezâhirde Hak Subhânehu ve Teâlâ'nın cemâl-i mutlâkını müşahede etmişlerdir ve suver-i hüsn ile mukayyed

³⁴ Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ ve Etrafindakiler Risâle, çev., Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 35.

³⁵ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 399-400.

³⁶ Asaf Halet Çelebi, Mevlânâ ve Mevlevîlik, Hece Yay., 2. baskı, Ankara, 2006, s. 28.

³⁷ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 410.

³⁸ Mehmet Kanar, Evhadüd-dîn-i Kirmânî'de Şahidbâzlık ve Kadın, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 1, S. 3, Ankara, Güz 2001, s. 7.

³⁹ Sabahattin Eyüboğlu, Yunus Emre, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 19.

olmamışlardır ve eğer bazı küberâdan onlara nisbet inkâr vaki olduysa ondan maksud odur ki mahcuplar onu düstur bilmeyeler ve hâllerini onların hâllerine kıyas etmeyeler. Mevlânâ'nın tahzîri işte bu gibi haller içindir."⁴⁰ Konuya bu şekilde bakmak ve değerlendirmemizi de ona göre yapmak daha sağlıklı ve yerinde olacaktır.

Mevlânâ ve yanındakiler ilk zamanlardan itibaren fütüvvet ehliyle kaynaşmışlardır. Ahilerin çoğunluğu ve ehl-i fütüvvet Mevlânâ'yı sevmiş ve kendilerinden saymışlardır.⁴¹

7- Fikrî Yakınlıklar

Yukarıda aktarılan rivayetle birlikte Mevlânâ'nın, cemelperestlikle meşhur olan Evhadüddin ile paralellik gösteren düşünceleri ve sözleri de vardır. Mesnevî'de;

*"Velilere tuzak olan hayaller, Allah'ın bahçesindeki ay yüzlülerin yansmasıdır."*⁴²

*"Güzel yüz ruha cila, kalplere temizliktir."*⁴³

*"Güzel yüzünün güzel yüzü, sedefteki inci gibi her tarafta binlerce tanelik etmektedir."*⁴⁴

*"Yüzlerce Yusuf güzelliğinin aslı Hakk'ın cemalidir."*⁴⁵

*"Güzel yüzlüler O'nun güzellik aynasıdır; onların aşkı, O'nu istemenin yansmasıdır."*⁴⁶

şeklinde ifadeleri vardır. Yine bir rubâisinde şöyle demektedir:

"Haşa dünyada senden güzel bir sevgili yoktur.

Yahut da yüzünü görmekten daha güç bir iş olamaz.

İki dünyada da dostum, sevgilim ancak sensin,

*Nerede bir güzel varsa o da senin ışığındır zaten."*⁴⁷

⁴⁰ Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB., Yay., 5. baskı, Ankara, 1984, s. 201; Nüreddin Abdurrahmân-i Câmî, Nefahâtü'l-üns min Hazreti'l-Kuds, s. 589.

⁴¹ Abdülbâki Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 305.

⁴² Mevlânâ, Mesnevî, I/ 72.

⁴³ Mevlânâ, Mesnevî, I/ 3155.

⁴⁴ Mevlânâ, Mesnevî, IV/ 1771

⁴⁵ Mevlânâ, Mesnevî, V/ 3239.

⁴⁶ Mevlânâ, Mesnevî, VI/ 3179.

⁴⁷ Mevlânâ, Rubâ'îyyât-i Hazret-i Mevlânâ, Ahter Matbaası, İstanbul, 1312, s. 46; Mevlânâ Celâleddin, Rubâîler, çev. ve hzl. Abdülbaki Gölpinarlı, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1982, s. 37; Emine Yeniterzi, Mevlânâ Celaleddin Rûmî, TDV. Yay., 6. baskı, Ankara, 2005, s. 117.

Evhadüddin'in bir rubâfsindeki; "...içindeki rengi yüzüne vuran kişinin kuluyum ben"⁴⁸ sözü, Mevlânâ'nın yedi öğüdünden biri olan "Ya olduğun gibi görün yada görüldüğün gibi ol" öğüdüyle aynı manayı taşımaktadır.

7- Musikî Yönü

Mevlânâ'da olduğu gibi Evhadüddin'in rubâilerinde de müziğin ayrı bir yeri vardır. O, musikî makamlarını bilen, oldukça iyi müzik kültürü almış bir sâfidir. Rubâilerinde musikî makamlarından ve aletlerinden sık sık söz eder. Ona göre ney, def ve çeng gibi enstrümanlarla yapılan müzik semâ meclislerinde çok etkili olur. İlahî aşkın sesini veren neyden çıkan inilti ve feryat sesleri ancak zevk ve coşku sahiplerini harekete geçirebilir. Onun şu rubâisi 'û' redifi 'hû' şekline dönüştürülerek Mevlevî ayinlerine alınmıştır:

آتش نزند در دل ما الا او كوته نكند منزل ما الا او
گر جمله جهانیان طیبیم گردند حل می نكند مشکل ما الا او

*Gönlümüzü tutuşturan odur ancak, yolumuzu kısaltan odur ancak, herkes tabibim olsa da derdime deva odur ancak.*⁴⁹

8- Mevlânâ ve Ahiler

Mevlânâ'nın Ahilik teşkilatıyla herhangi bir probleminin veya çatışmasının olduğu söylenemez. Fütüvvet erbabı daha Mevlânâ zamanından itibaren Mevlevîlerle kaynaşmışlar ve birçok ahi Mevlevî halifeleri arasında yer almıştır.⁵⁰ Mevlânâ'nın can dostu ve yandaşı Hüsameddin Çelebi'nin lakabının Ahi Türk olduğu, Ahi Türkoğlu⁵¹ diye tanındığı malumdur. Hüsameddin'in babası Konya ve civarındaki ahilerin önderidir. Hüsameddin büyüdüğünde başında bulunduğu tüm ahi örgütleri ve dostları ile Mevlânâ'ya bağlandığı da belirtilmektedir.⁵² Diğer yandan Ahi Ahmed Şah, Ahi Çoban, Ahi Kayser gibi ahiliğin önde gelen isimleri Mevlânâ'nın müritlerindedir.⁵³ Ahi Ahmed'in Alaaddin Keykûbat tarafından Malatya şıhnağına tayin edilmesi ve Ahi Ahmed'in de bunu Evhadüddin'e danışması ve ona olan bağlılığı, şeyhin dua ve himmetiyle idamdan ve işkenceden kurtulması-

⁴⁸ Evhadüddin-i Kirmânî, Rubâiler, s. 117.

⁴⁹ Evhadüddin-i Kirmânî, Rubâiler, s. 26, 410.

⁵⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 13.

⁵¹ Mevlânâ, Mesnevî Tam Metin, çev., Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., 4. baskı, Ankara, 2007, s. 37; Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkabeleri, c. II, s 165.

⁵² Nezih Uzel, Mevlânâ ve İnsan, Elif Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 2003, s. 67.

⁵³ Asaf Halet Çelebi, Mevlânâ ve Mevlevîlik, s. 46.

nın hikâyesi Evhadüddin'in *Menâkıb* inde uzunca anlatılmıştır.⁵⁴ Eflâkî, Ahi Ahmed'in "Biz de Mevlânâ'nın aşıklarındanız." dediğini nakletmiştir.⁵⁵ Ahi Kayser ve oğlu Ahi Çoban'ın Mevlânâ'ya bağlanmaları da *Menâkıbu'l-Arifîn*'de anlatılmıştır.⁵⁶ Ahi Mehmed Seyyidâbâdî fütüvvet sahibi ve Mevlânâ'nın kardeşim dediği birisidir.⁵⁷ Bunlar gibi pek çok Ahi isimli Mevlevî müridin adı *Menâkıbu'l-Arifîn*'de geçmektedir. Mevlânâ'nın vefatından sonra da Ahi Muzafferuddin⁵⁸ ve Ahi Muhammed⁵⁹ Arif Çelebi'nin müridi olmuşlardır. Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi zamanlarında ahilerle mevlevîler arasındaki kaynaşma ve birlik devam etmiş, her ikisinin ahilerden halifeleri olmuştur.⁶⁰ Ahi Mustafa ve Ahi Erbasan adlı fütüvvet şeyhleri Celâleddin Ergun Çelebi'nin (ö. 1373) müridi olmuşlardır.⁶¹ Dolayısıyla Mevlânâ ve düşüncesinin yayılmasında ahi örgütünün büyük rolü olduğu söylenebilir.

9- Tarikat Silsileleri

Mevlevîliğin farklı yolları bir araya getirici, onları kendi içerisinde bağdaştırıcı bir yönü vardır. Ahmet Yaşar Ocak'a göre; Anadolu'da ve ardından da Osmanlı'da İslamın yayılması ve yerleşmesinde önemli rol oynayanlar Kübreviye tarikatının öncüleri Necmuddin Dâye (ö. 1256), Bahâuddin Veled (ö. 1228) ve Burhânuddin Muhakkik-i Tirmîzî (ö. 1240) ile Suhreverdîliğin temsilcisi Evhadüddin Kirmânî (ö. 1237) olmuştur. Daha sonra bu iki yolun bağdaştırıcısı olarak Mevlevîlik ortaya çıkmıştır.⁶²

Evhadüddin Kirmânî, Rüknuddin es-Sücasî'nin (ö. 607/1210) müridi olup, onun elinden hırka giymiştir. Rüknuddin de Kutbuddin el-Ebherî'nin (ö. 577/1181) halifesidir. Kutbuddin de Zeynüddin Ebü'n-Necib es-Sühreverdî'nin (ö. 562/1166-67) önde gelen halifelerindedir. Ebü'n-Necib'in irşad silsilesi iki yolla Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö. 289/910) ulaşmaktadır, Birincisi Vecîhü'd-din Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdî yoluyla: Vecîhüddin, babasına, babası da Muhammed b. Abdullah es-Sühreverdî'ye, o da Ahmed-i Esved'e (Dinaverî), o da Şeyh Mimşâd-ı Dinaverî'ye, o da

⁵⁴ Fahrettin Coşguner, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî'nin Menkıbeleri (İnceleme-Çeviri), s. 113-115.

⁵⁵ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 259.

⁵⁶ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 491.

⁵⁷ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. I, s. 483.

⁵⁸ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 272-273.

⁵⁹ Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, c. II, s. 318-319.

⁶⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 305.

⁶¹ Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 122.

⁶² Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı - Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, Dergah Yay., Genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, 1996, s. 63.

Cüneyd-i Bağdâdî'ye mensuptur. İkinci yol ise, meşhur İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) kardeşi Ahmed-i Gazzâlî (ö. 520/1126) tarikiyledir. Ahmed-i Gazzâlî, Ebu Bekr b. Abdullah en-Nessâc-i Tûsî'ye, o da Ebu'l-Kâsım-i Gürgânî'ye, o da Ebu Osman Sa'îd b. Sellâm-i Mağribî'ye, o da Ebu Ali Hasan b. Ahmed-i Katib'e, o da Ebu Ali-yi Rûdbârî'ye, Rûdbârî'den de Cüneyd-i Bağdâdî'ye ulaşmaktadır.⁶³

Mevlânâ da tarikat hırkasını; Burhâneddin-i Muhakik-i Tirmîzî'den, o da Sultânü'l-Ulemâ Bahâuddin Veled'den, o da Şemsu'l-Eimme-i Serahsî'den, Serahsî Ahmet Hâtibî'den, o da Ahmed-i Gazzâlî'den Gazzâlî de Ebu Bekr b. Abdullah en-Nessâc-i Tûsî'den, o da Muhammed Zeccâc'dan, o da Şiblî'den, Şiblî de Cüneyd-i Bağdâdî'den almıştır.⁶⁴

Mevlânâ'nın tasavvuf silsilesi hakkında yukarıdaki sıralamadan başka şu ifadeler de yer verilmiştir: “Hz. Şems-i Tebrîzî ile sohbet buyurdıkları cihetle Şems-i Tebrîzî'den Rûknüddin es-Sücâsî, Kutbuddin el-Ebherî vasıtasıyla Ebü'n-Necib es-Sühreverdî hazretlerine dahi kesb-i ittisâl eyler.”⁶⁵ Mevlânâ'nın yakın çevresinden ve halifelerinden olan Selahaddin Zerkûb da tarikat hırkasını birkaç vasıta ile Ebü'n-Necib es-Sühreverdî'den almıştır.⁶⁶

Bu silsilelerden de anlaşıldığı gibi her iki yol da bir kaynaktan beslenmiş ve aynı menbalardan feyiz almıştır.

Sonuç

Dikkat edildiğinde anlaşılıyor ki; Fütüvvet teşkilatıyla Mevlânâ ve dolayısıyla da Mevlevîlik arasındaki ihtilaflar sadece Eflâkî'nin aktardığı ve yukarıda yer verilen rivayete dayanmaktadır. Başka ikinci bir kaynağı bulunmamaktadır. *Menâkıbu'l-Ârifîn*, Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin emriyle, kendisi de bir Mevlevî olan Ahmed-i Eflâkî'nin kaleme aldığı bir menkıbe kitabıdır.⁶⁷ Menkıbelerin kaynak eser olarak dikkatle değerlendirilmesi gerekirken bu şekilde bir ihtilafa delil gösterilmesi pek de doğru değildir. Menâkıb-nâmeler diğer tarihî vesikalarla karşılaştırıldığı zaman bir mütabakatı olduğunda tarihî olaylara delil teşkil eder. Sadece *Menâkıbu'l-Arifîn*'de geçen bu iki rivayetten dolayı Fütüvvet teşkilatı, ardından da Ahi-

⁶³ Bedi'üzzamân Furûzanfer, *Menâkıb-i Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî Mukaddimesi*, s. 21-23

⁶⁴ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 252.

⁶⁵ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, hzl., Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitâevi, İstanbul, 2006, c.I, s. 358.

⁶⁶ Devletşâh, *Tezkire-i Devletşâh*, c. I, s. 304.

⁶⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., 4. baskı, İstanbul, 2000, s. 155.

lik ile Mevlânâ arasında büyük bir çatışma varmış gibi göstererek bu konuda başlı başına bir eser dahi kaleme alınmıştır.⁶⁸ Oysaki bütün bu kişi ve kuruluşların beslendikleri ve feyiz aldıkları kaynaklar aynıdır. O dönemlerde aralarında gösterildiği gibi büyük bir zıtlık ve ihtilaf yaşanmamıştır.

Bütün amacı aşk, sevgi, dostluk, İslam ahlakı ve manevî değerlerin yaşama geçirilmesi olan Mevlânâ'yı bu şekilde kavgacı, geçimsiz ve meşrep çatışmalarının içerisine çekmek ona ve takipçilerine karşı insafsızlık olarak görülmektedir.

Kaynakça:

- Bayram, Mikail, Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı), Damla Ofset, Konya, 1994.
- Bayram, Mikail, Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evran Mevlânâ Mücadelesi, Damla Ofset, Konya, 2006.
- Bayram, Mikail, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı, Konya, 1993.
- Coşguner, Fahrettin, Anadolu'da Ahilikle Birlikte Gelişen İlk Kadın Kuruluşu Bâciyân-ı Rum (Anadolu Kadınları Teşkilatı), II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı, 17-18 Eylül 2004, s. 125-129.
- Coşguner, Fahrettin, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî'nin Menkıbeleri (İnceleme-Çeviri), Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994.
- Çağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTK, 2. baskı, Ankara, 1997.
- Çelebi, Asaf Halet, Mevlânâ ve Mevlevîlik, Hece Yay., 2. baskı, Ankara, 2006.
- Devletşâh, Tezkire-i Devletşâh (I-II), çev. Necati Lugal, MEB. Yay., Ankara, 1963.
- Evhadüddin Kirmânî, Rubâifler, çev.: Mehmet Kanar, İnsan Yay., İstanbul, 1999.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I-X, hzl. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999-2007.

⁶⁸ Mikail Bayram, Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evran Mevlânâ Mücadelesi, Damla Ofset, Konya, 2006.

- Eyüboğlu, Sabahattin, Yunus Emre, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Ferîdün bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ ve Etrafindakiler Risâle, çev., Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- Furûzanfer, Bedi'üzzamân, Şerh-i Zindegânî-yi Mevlevî, İntişârât-i Tîrgân, 2. baskı, Tahran, 1383hş.
- Furûzanfer, Bedi'üzzamân, Menâkib-i Evhadüddin Kirmânî Mukaddimesi, Tahran 1347hş./1969m.
- Furûzanfer, Bedi'üzzamân, Mevlânâ Celâleddin, çev.: Feridun Nafiz Uzluk, MEB. Yay., İstanbul, 1997.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi, İnkılap Yay., 7. baskı, İstanbul, 1999.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İnkılap ve Aka, 2. baskı, İstanbul, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, Konya, t.y.
- Kantar, Mehmet, Evhadüd-dîn-i Kirmânî'de Şahidbazlık ve Kadın, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 1, S. 3, Ankara, Güz 2001.
- Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB., Yay., 5. baskı, Ankara, 1984.
- Küçükdağ, Yusuf, Türk Tasavvuf Araştırmaları, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005.
- Mevlânâ, Mesnevî-i Ma'nevî (I-III), hzl.: Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs, Akçağ Yay., Ankara, 2007.
- Mevlânâ, Mesnevî Tam Metin, çev.: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., 4. baskı, Ankara, 2007.
- Mevlânâ, Rubâ'ıyyât-i Hazret-i Mevlânâ, Ahter Matbaası, İstanbul, 1312.
- Mevlânâ Celâleddin, Rubâîler, çev. ve hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1982.
- Nefîsî, Sa'îd, Târih-i Nazm u Nesr der-İrân ve der-Zebân-i Fârisî, Tahran 1363hş./1984m.
- Nûreddîn Abdurrahmân-i Câmî, Nefahâtü'l-üns min Hazreti'l-Kuds, haz. Mahmûd 'Âbidî, İntişârât-i İttilâ'ât, Tahran, 1375hş.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Babailer İsyanı - Aleviliğın Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, Der-gah Yay., Genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, 1996.

- Ocak, Ahmet Yaşar, Türk Suffiliğine Bakışlar, İletişim Yay., 4. baskı, İstanbul, 2000.
- Ocak, Ahmet Yaşar Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalendarîler (XIV-XVII.yüzyıllar), TTK Yay., Ankara, 1992.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ (I-V), hzl., Mehmet Akuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.
- Şemseddin Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî, Âriflerin Menkıbeleri (I-II) çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yay., İstanbul, 1973.
- Şemseddin Muhammed-i Tebrîzî, Makâlât-i Şems-i Tebrîzî, hzl. Muhammed Ali Muvahhid, İntişârât-i Hârezmî, 2. baskı, Tahran, 1377hş.
- Şems-i Tebrîzî, Makâlât, çev. Mehmet Nuri Gencosmanoğlu, Ataç Yay., İstanbul, 2006.
- Yeniterzi, Emine, Mevlânâ Celaleddin Rûmî, TDV. Yay., 6. baskı, Ankara, 2005.
- Uzel, Nezih, Mevlânâ ve İnsan, Elif Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 2003.
- Zerrînkûb, Abdülhuseyn, Pelle Pelle tâ Makâlât-i Hudâ, İlmî Yay., Tahran, 1377hş.